

Šimáně, Michal

Školství v Československé republice

In: Šimáně, Michal. *České menšinové školství v Československé republice : ke každodennosti obecných škol v politickém okrese Ústí nad Labem*. Vydání první
Brno: Masarykova univerzita, 2019, pp. 57-69

ISBN 978-80-210-9410-9; ISBN 978-80-210-9411-6 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/141713>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

3 ŠKOLSTVÍ V ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICI

Problematika menšinových škol v době první republiky je úzce svázána s obecným vývojem školství v tomto období. Menšinové školy totiž stály na stejné úrovni školské soustavy jako kterékoliv jiné československé školské instituce. Mnoho zákonů a nařízení, které určovaly pravidla fungování „nemenšinových“ škol, platilo i pro tento specifický druh vzdělávacích zařízení. Vzhledem k tématu knihy je mým cílem na následujících stranách ve stručnosti charakterizovat základní vývoj školství v Československé republice s důrazem na otázky elementárního školství, zejména pak obecných škol. Ty totiž představují kontext pro poznání a pochopení vývoje a fungování menšinových škol, které jsou vlastním tématem publikace.

3.1 Obecná charakteristika stavu školství v období první republiky

Vznik Československé republiky otevřel kromě jiného i prostor pro rozvoj českého školství. To bylo minulým rakousko-uherským režimem poměrně zanedbáváno. Důvodem byla snaha rakouských úřadů jednotlivé oblasti této mnohonárodnostní říše centralizovat, přičemž jedním z prostředků měl být i německý vyučovací jazyk. Rakouské školské orgány proto jen velmi neochotně reagovaly na kulturní vývoj českého národa (detailněji např. Šafránek, 1902; Vošahlíková, 2004; Činátl, 2005; Šimáně, 2016). Zásadní nedostatky přitom panovaly v oblasti vyššího, středního a odborného školství (Chlup, Kubálek, & Uher, 1938).

Podobně jako jiné zákony byly i školské normy v říjnu 1918 přejaty ze zákonů bývalých zemí centrálních mocností tzv. recepční normou. Školství v Čechách, na Moravě a ve Slezsku se tedy v prvních dnech existence Československé republiky dále řídilo podle základního říšského školského zákona (Hasnerův zákon)

a jeho novelou z roku 1883 a příslušnými nařízeními bývalého ministerstva kultu a vyučování. Na Slovensku a v Podkarpatské Rusi pak platily zákony bývalého Uherska (konkrétně základní školský zákon z roku 1868 a jeho doplnění z roku 1876, viz Kádner, 1931b).

Prvním krokem československé vlády byla reorganizace školství na nejvyšší úrovni. Ta proběhla podle zákona z 9. listopadu roku 1918⁵⁰, kdy vzniklo Ministerstvo školství a národní osvěty (dále MŠANO). Od této chvíle až na některé výjimky⁵¹ patřila MŠANO vrchní správa školství. Celé ministerstvo poté bylo navíc rozděleno do několika odborů,⁵² přičemž prvním ministrem tohoto resortu se stal o několik dnů později sociální demokrat Gustav Habrman.⁵³ Právě v jeho funkčním období a taktéž v období následujícího ministra školství Josefa Šusty⁵⁴ došlo k prvním významným změnám (Morkes, 2002).

Prvořadým cílem nového ministerstva bylo unifikovat školské systémy Slovenska a Podkarpatské Rusi se školstvím v českých zemích po právní, organizační, administrativní i pedagogické stránce a náprava domnělých i skutečných nespravedlností minulého režimu. Zejména situace na Slovensku byla vnímána jako katastrofální. V době vzniku první republiky měli například Slováci k dispozici pouze několik desítek obecných škol, kde se vyučovalo slovenským jazykem celkově pouhých 8 % slovenských dětí. Pro oblast Slovenska tak byl zřízen dokonce zvláštní referát MŠANO v Bratislavě, který měl na starosti rozvoj slovenského školství (Beneš, 2009; Keprta, 1956).

V rámci této unifikace byl připraven i nový zákon upravující školskou správu. Úprava školských orgánů měla proběhnout na celém území Československa spolu se zavedením tzv. župního zřízení (Číslo 126, 1920). V souvislosti s tímto zákonem byl také připraven zákon, který na základě plánovaného nového župního zřízení upravoval i školskou správu (Číslo 292, 1920). V každé župě měla být ustanovena župní školní rada, v níž kromě župana (předsedy), jeho náměstka a vládních referentů pro věci pedagogické, administrativní a právní měli zasedat volení zástupci učitelstva (v počtu pěti) a volení zástupci občanstva (v počtu dvojnásobném). Podobně se měl v každé školní obci zřídit místní školní výbor z předsedy, zástupců

50 Viz Číslo 2 (1918).

51 Nižší a střední školství zemědělské bylo podřízeno ministerstvu zemědělství, vojenské školství bylo podřízeno ministerstvu národní obrany, vězeňské školství bylo řízeno ministerstvem spravedlnosti (viz Kádner, 1931b).

52 V otázce počtu odborů v odborných publikacích nepanuje shoda. Například Kádner (1931b) uvádí těchto odborů šest. Publikace Činnost (1928) uvádí těchto odborů sedm: I. vysokoškolský, II. stredoškolský, III. pro školy odborné, IV. pro školy obecné, V. pro národní osvětu, VI. slovenský, VII. pro kultus. Morkes (2002) uvádí dokonce osm.

53 Ministrem školství a národní osvěty od 14. listopadu roku 1918 do 15. září roku 1920 (viz Morkes, 2002).

54 Ministrem školství a národní osvěty od 15. září roku 1920 do 26. září roku 1921 v rámci úřednické vlády Jana Černého, která nastoupila v září 1920 po podání demise Tusarovy vlády (viz Morkes, 2002).

školy (2–5) a zástupců občanstva (opět v dvojnásobném počtu). Přímý dohled na školy obecné a měšťanské a výchovné ústavy, které spadaly pod působnost těchto škol, měli vykonávat v každé župě tzv. župní a obvodní školní inspektoři (ibid).

Reforma župního zřízení byla ovšem provedena pouze na Slovensku. V českých zemích v platnost nevstoupila zejména kvůli odporu českých nacionalistů (Beneš et al., 2002). Například zástupci NJS argumentovali tím, že zavedení župního zřízení, zejména realizace karlovarské a českolipské župy, by znamenalo vznik rozsáhlého území, kde by Němci měli jasnou většinu (Zpráva o činnosti, 1927). V roce 1927 tak byl nakonec tento pokus nahrazen opět zřízením zemským a stát byl rozdělen podle nového zákona na čtyři země: českou, moravskoslezskou, slovenskou a podkarpatoruskou (Číslo 125, 1927). V důsledku nenabytí účinnosti zákona o župním zřízení nenabyl účinnosti ve většině svých ustanovení ani zákon o školské správě. V platnosti tedy zůstala původní rakousko-uherská nařízení, která doznala pouze dílčích změn. Zůstaly například dosavadní zemské školní rady a okresní školní výbory (které nahrazovaly bývalé okresní školní rady – ovšem jen změnou názvu).

Do otázek týkajících se směřování školství v Československu byla zapojena i široká veřejnost. Dokladem je například uspořádání Prvního sjezdu československého učitelstva a přátel školství v osvobozené vlasti, který se konal pod patronací T. G. Masaryka od 1. do 3. července roku 1920 v Praze. Na tomto sjezdu se řešila řada požadavků týkajících se jak podoby školské soustavy, tak i obsahové stránky vzdělávání. V podstatě se jednalo o širokou diskusi, která měla být završena vydáním zcela nového školského zákona (První sjezd, 1921).

Během prvních let Československa dochází k mnoha dalším dílčím úpravám školské legislativy. Například v průběhu let 1919–1922 byla provedena odlika církve od státu, byl zrušen celibát učitelek⁵⁵, učitelky byly po právní i služební stránce zrovnoprávněny s muži. Dále bylo uzákoněno, že na služební postavení učitele neměla již vliv jeho příslušnost či nepřislušnost k určité konfesi⁵⁶, dívky mohly studovat na vysokých školách, na středních a měšťanských školách byla zavedena koedukace (Kepřta, 1956).

Mezi další důležitá zákonná ustanovení vydaná v prvních letech existence Československa patřilo například i vydání tzv. Metelkova zákona⁵⁷, který svými ustanoveními upravoval podobu zřizování všech obecných a měšťanských škol na území ČSR, ale největší dopady měl v oblasti menšinového školství, či tzv. malý školský zákon⁵⁸, který doplňoval zákony o školách obecných a měšťanských (Číslo 226, 1922).

55 Zákon č. 455 ze dne 24. července 1919, kterým se zrušuje celibát literních a industriálních učitelek na školách obecných, občanských (měšťanských) v republice Československé (Číslo 455, 1919).

56 Více viz Číslo 205 (1919) a Nařízení vlády (1918–1919).

57 Číslo 189 (1919). Detailněji pak v kapitole této publikace s názvem Menšinové školství.

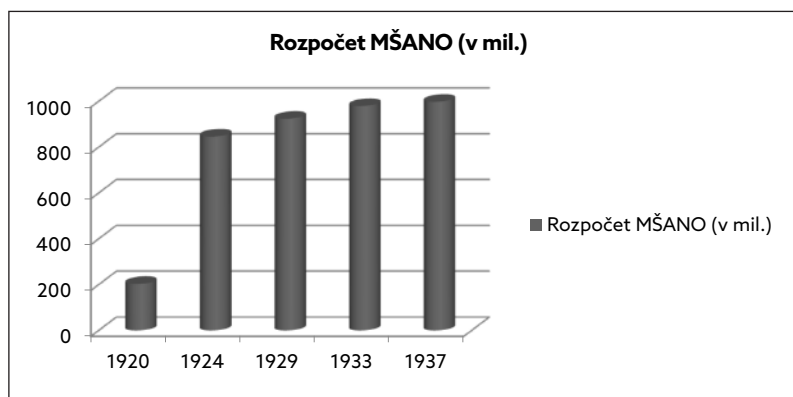
58 Detailněji v následující kapitole.

Do této doby spadá i řešení nedostatečného počtu českých speciálně zaměřených, odborných a vysokých škol. Reakcí na nedostatečný počet těchto škol tak bylo například zřizování pomocných škol pro děti „slaboduché“ a děti potřebující speciální výchovu, založení Masarykovy univerzity a Vysoké školy zemědělské a zvěrolékařské v Brně, Komenského univerzity na Slovensku, Vysoké školy obchodní v Praze. Zřizovány byly i četné vědecké ústavy, jako například Pedagogický ústav Komenského, který se měl stát střediskem reformních snah v nové republice (Kepřta, 1956; Kádner, 1931a, 1931b).

V průběhu dalších let docházelo k vydávání dalších zákonů nebo nařízení. Příkladem významnějších legislativních norem mohou být výnosy o úpravě normálních vyučovacích osnov pro obecné či měšťanské školy, které určovaly pravidla výchovy a vyučování na těchto školách. Podobně zákon o újezdních měšťanských školách, díky kterému byla zřízena síť měšťanských škol i ve venkovských oblastech, či výnos a zákon o branné výchově, kterým školské orgány reagovaly zejména na politickou situaci panující v druhé polovině 30. let (viz Výnos – č. 47.415-I, 1930; Výnos – č. 67.311/33-I, 1933; Výnos – č. 26.969-I, 1935; Zákon ze dne 1. července 1937, 1937).

Obecně lze konstatovat, že během první republiky došlo jednoznačně ke kvantitativnímu rozvoji českého školství. Svědčí o tom i mnohonásobný nárůst rozpočtu školství ve srovnání s obdobím Rakouska-Uherska. Výdaje státního rozpočtu poskytované školám během první republiky stále rostly (viz graf č. 1). Z tohoto balíku financí pak téměř jedna třetina šla na podporu obecných a měšťanských škol (Trapl, 2003).

Graf č. 1 Rozpočet MŠANO během období 1918–1938
(na základě dat in Trapl, 2003)⁵⁹

⁵⁹ Autor ve svém textu ale částky uvádí místo v milionech v miliardách. To je ovšem chyba, protože například v roce 1929 činil návrh státního rozpočtu 9,6 miliardy a z něho mělo jít do rozpočtu MŠANO 923 milionů. Nikoliv tedy miliard, jak píše ve své publikaci Trapl (srov. například Vládní návrh (1928). Dostupný z http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t1750_01.htm).

Zásadní zákon, který by zcela nahradil říšský školský zákon platný od roku 1869 a jeho novelu z roku 1883, ovšem po celé trvání Československa vydán nebyl. Všechny vydané zákony reagovaly pouze na problémy, které vycházely z momentálních potřeb školství.

3.2 Obecné školství

Podoba obecného školství byla v prvních měsících určována rakousko-uherskými zákony přejatými recepční normou. Mezi tyto základní právní normy patřil již zmínovaný Hasnerův zákon z roku 1869 a jeho novela z roku 1883, které byly doplňovány dalšími nařízeními a vyhláškami (např. Řád školní a vyučovací pro obyčejné školy obecné z roku 1870).

Recepční normou tak byla přejata i rakousko-uherská soustava elementárního vzdělávání. V platnosti tedy zůstávalo rozdělení elementárních škol na tzv. školy obecné a školy měšťanské⁶⁰. Ty mohly vznikat ve třech podobách. Buď jako osmileté obecné školy (nejčastěji na venkově), případně jako pětileté obecné školy, ze kterých bylo možné přejít na další tři roky na měšťanské školy. Povinnou školní docházku bylo možné ovšem absolvovat i tak, že po absolvování prvních pěti let povinné školní docházky mohl žák přejít na některou z nižších středních škol (viz obrázek č. 1). Tato cesta také byla jedinou možností, jak získat maturitní vysvědčení, a jedinou možností, jak dále studovat na vysoké škole (Váňová, 1986). Přestože po celé období první republiky se hledaly cesty, jak tuto dvojkolejnost elementárního vzdělávání překonat (například návrhy Václava Příhody či Otokara Chlupa), soustava elementárního vzdělávání se nezměnila.⁶¹

Obrázek č. 1 Soustava elementárního školství v období první republiky

		Povinná školní docházka							
		1	2	3	4	5	6	7	8
Typ školy		Škola obecná							
		Škola obecná				Škola měšťanská			
		Škola obecná				Školy střední			

60 V některých zákonech (zejména z prvních let existence první republiky) je měšťanská škola označována jako škola občanská. Tento název se ovšem u veřejnosti neujal, a tak zůstalo i při starém označení (viz Chlup, Kubálek, & Uher, 1938).

61 Zastánci dvojkolejnosti soustavy elementárního školství argumentovali například tím, že dochází k rozlišení teoretické přípravy (na vysokou školu a vědeckou dráhu) a praktické přípravy (měšťanky). Protistrana naopak požadovala čtyřleté vyšší střední školy (viz např. Chlup, Velemínský, & Uher, 1933; Příhoda, 1928).

Po sjezdu československého učitelstva a přátel školství v roce 1920 nastalo u široké veřejnosti velké očekávání zásadních změn nejenom v obecném školství. Nový zákon, který vyšel v červenci roku 1922 (viz Číslo 226, 1922), vyvolal ovšem spíše rozčarování. Zákon totiž nepřinesl žádné revoluční změny, ale pouze úpravy některých ustanovení Hasnerova zákona a jeho novely. Z tohoto důvodu do historie vstoupil pod označením jako malý školský zákon. Jeho cílem byla především unifikace českého školství se slovenským.

Tento zákon, který byl platný pouze pro české země a Slovensko, ale již nikoliv pro Podkarpatskou Rus, upravoval především obsah výchovy a vzdělávání na obecných a měšťanských školách a zpřesňoval či doplňoval některá ustanovení Hasnerova zákona a jeho novely. Například zákon zaváděl povinnou osmiletou školní docházku bez úlev.⁶² Zatímco v českých zemích měl platit okamžitě, na Slovensku se počítalo s postupným zaváděním⁶³ (Číslo 226, 1922).

Tato právní norma stanovovala také konkrétní povinné učební předměty pro obecné školy. Patřilo mezi ně náboženství, občanská nauka a výchova, čtení a psaní, vyučovací jazyk, počty, přírodopis a přírodopyt, zeměpis a dějepis, kreslení, zpěv, ruční práce, tělesná výchova a nauka o domácím hospodářství (ibid).

Zákon ve srovnání s předchozími normami tedy zcela nově zaváděl například občanskou nauku jako povinný předmět. Ten podle Výnosu MŠANO, kterým byly upraveny školní osnovy tohoto předmětu, měl poskytovat základní poznatky o československém státě, o státních zřízeních a o ekonomických, sociálněpolitických a kulturních otázkách. Zároveň měl tento předmět vést žáky k republikánské výchově a k výchově k demokracii, k lásce k národu, k vzájemné snášenlivosti, úctě a lásce (Výnos – č. 44.457-I, 1923). Chlup, Kubálek a Uher (1938) ve svém spise dodávají, že se jednalo o druh laické, státoobčanské výchovy a výuky a předmět byl vytvořen po vzoru francouzského vyučování a předmětu občanské a morální nauky.

Občanská nauka v sobě zahrnovala kromě výše popsanych základních poznatků i látku z prvouky a vlastivědy, které nebyly v malém školském zákoně definovány jako učební předměty.⁶⁴ V rámci tohoto předmětu se tak žáci zejména středního stupně⁶⁵ obecných škol (4. a 5. ročník) měli účastnit dobře připravených a účelových exkurzí a vycházek do přírody, do místních ústavů a podniků ad. (Výnos – č. 44.457-I, 1923).

62 Ty byly povoleny novelou Hasnerova zákona z roku 1883 (viz Číslo 53, 1883).

63 Na Slovensku postupně během následujících let v závislosti na získávání potřebných vyučovacích prostorů. S plným dodržováním povinné školní docházky na Slovensku se počítalo až od školního roku 1927–1928 (viz Číslo 226, 1922).

64 Jako učební předměty byly definovány až v souvislosti s vydáním normálních učebních osnov pro obecné školy (viz Výnos – č. 47.415-I, 1930; Výnos – č. 67.311/33-I, 1933).

65 Dělení ročníků obecné školy na nižší, střední a vyšší se v různých publikacích i zákonech liší. Například v některých právních normách nižší stupeň zahrnuje 1. až 3. ročník, střední stupeň 4. až 5. ročník a vyšší 6. až 8. ročník (viz např. Výnos – č. 44.457-I, 1923; Keprta, 1931; Placht & Havelka, 1934).

Vedle tohoto předmětu byly nově zavedeny i ruční práce pro hochy a nauka o domácím hospodářství pro dívky, které ovšem bylo od roku 1924 spojeno s ručními pracemi (Výnos – č. 70.274-I, 1924).

Velmi diskutovaná byla otázka výuky náboženství. Již na Prvním sjezdu učitelstva a přátel školství v roce 1920 se ozývaly hlasy pro naprostou odluku náboženství od školy, a tedy zrušení výuky náboženství (detailněji viz První sjezd, 1921). Zákon však ponechával náboženství jako povinný vyučovací předmět s dvouhodinovou časovou dotací na týden pro oba stupně elementárních škol. Automatickou výjimku dostali pouze žáci bez vyznání či s vyznáním, které nebylo uznáno státem. Ostatní žáci ovšem měli možnost prostřednictvím rodičů se z výuky náboženství písemně odhlásit (Číslo 226, 1922).

Vedle změny obsahu vzdělávání byla například také určena pravidla pro postupné snižování počtu žáků na třídu. Ten měl v průběhu let 1922–1933 postupně klesat z 80 žáků na třídu na konečných 50 žáků (viz graf č. 2). Upravována byla i pravidla pro vytváření zatímních a definitivních tříd (paralelních). Zákonem také došlo k zrovnoprávnění učitelů a učitelek při obsazování jednotlivých míst na školách (ibid).

Graf č. 2 Vývoj počtu tříd a žáků obecných škol v období první Československé republiky (na základě dat Historická statistická, 1985)

Důležitým ustanovením zákona pak bylo upozornění, že tato právní norma je platná pro všechny veřejné obecné a měšťanské školy bez ohledu na to, kým byly zřízeny a udržovány (ibid). Z hlediska tématu této knihy to například znamenalo, že jakékoliv menšinové školy se musely řídit tímto zákonem a dalšími nařízeními, která tento zákon dále doplňovala. Tedy například i prováděcími

nařízením⁶⁶, která vyšla v roce 1925. Zákon v této podobě pak zůstal v platnosti až do konce existence první republiky.

Zajímavou stránkou obecného školství v období první republiky je vytyčení úkolu a cíle těchto škol. V období Československé republiky stály v popředí výchovy a vzdělávání principy demokracie. Občané nového státu se měli seznamovat s tím, co je to demokracie, jaký má obsah, prostředky a cíle, protože podle vyjádření T. G. Masaryka demokratický stát byl sice nastolen, ale dosud v něm chyběli demokraté (Hanzal, 1999). Až do vydání výnosů MŠANO o úpravě, respektive vyhlášení normálních⁶⁷ učebních osnov pro obecné školy⁶⁸ v roce 1930 a 1933, tento cíl nebyl v podstatě v žádné právní formě explicitně formulován. Úkol obecné školy se do této doby v hlavních rysech řídil podle ustanovení Hasnerova zákona, které zní:

Školy obecné zřízeny jsou k tomu, aby dívky v mravnosti a nábožnosti vychovávaly, ducha jejich vyvíjely, známosti a zručnosti, jichž mají k dalšímu vzdělávání v životě zapotřebí, jim poskytovaly a byly základem, by se z nich stali hodní lidé a občané (Číslo 62, 1869, s. 176).

V průběhu prvního desetiletí existence Československé republiky bylo toto znění upraveno vydáním malého školského zákona a dalšími normami upravujícími vztah školství a náboženství (viz Číslo 205, 1919; Číslo 96, 1925).

Ve výnosu MŠANO, kterým se vyhlášovaly definitivní normální osnovy pro obecné školy, je úkol obecných škol v Československé republice definován prostřednictvím výchovné a vyučovací činnosti těchto škol. Obecné školy měly podle tohoto dokumentu na základě různorodých prostředků posilovat zejména mravní osobnost žáka, pěstovat u žáků čest a usnadňovat klidné začlenění žáků do soudobé kultury a společnosti dospělých. Žákům se měly vštěpovat mravní zásady založené na ideách demokracie. Obecně měla být mládež vychovávána k „vědomému a ochotnému plnění občanských povinností, k národní snášenlivosti a k oddanosti k Československé republice“ (Výnos – č. 67.311/33-I, s. 145). Po 12, respektive 15 letech existence Československa je tak legislativní úpravou definován úkol obecné školy a formulovány základní cíle výchovy a vyučování, které zohledňují nové poměry státu.

Cílem těchto osnov nebylo ovšem pouze definování úkolů obecných škol v nové republice. Jejich hlavní význam spočíval v unifikaci osnov, a tedy i učební látky pro

66 Vládní nařízení č. 64 ze dne 4. dubna 1925, kterým se provádí zákon ze dne 13. července 1922, č. 226 Sb. z. a n., jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských (Buzek, 1935).

67 Pojmem normální osnovy se rozuměly osnovy, které při zvládnutí navržené látky v daném čase přihlížely k průměru žactva a nezohledňovaly děti zvlášť nadané či naopak podprůměrné (Kepřta, 1931).

68 Výnos – č. 47.415-I (1930), jímž se upravovaly normální učební osnovy pro školy obecné. Po tříleté zkušební době byly tyto osnovy v roce 1933 vydány již jako definitivní (viz Výnos – č. 67.311/33-I, 1933).

všechny obecné školy v české a moravskoslezské zemi a na Slovensku bez rozdílu vyučovacího jazyka (viz Výnos – č. 67.311/33-I).

Vedle mravního rozvoje žáků měly samozřejmě obecné školy sledovat i rozumový a tělesný rozvoj svých svěřenců. V oblasti rozumového vzdělávání se kladl důraz na zušlechťování citů, pěstování smyslu pro přírodní krásy a seznamování s vhodnými díly z různých oborů umění. Obecně pak měli být žáci vedeni k účelnému využití trávení volného času. V rámci tělesné výchovy pak k pěstování ušlechtilých her a vhodných sportů (ibid, 1933).

Obecné školy měly v rámci výchovy a vyučování směřovat k vytvoření tzv. činné (pracovní) školy. Podle Kepřty (1931) vzorem k navržení této myšlenky byly instrukce k francouzským učebním osnovám pro obecné školy z roku 1923, které zdůrazňovaly pracovní metody a doporučovaly přechod od názorného a pamětného vyučování. Škola neměla nadále žákům předkládat hotové vědomosti a poznatky, ale poskytnout vhodné příležitosti, které by žáky podněcovaly k vlastnímu získávání poznatků samostatnou prací za přiměřeného vedení učitele (Výnos – č. 67.311/33-I; Kepřta, 1931). Cílem vyučování na těchto školách nebylo tedy pasivní a mechanické hromadění poznatků z různých oborů prostřednictvím transmissivní výuky, ale vyvolání aktivního úsilí u žáků s cílem získat určité poznání vlastní snahou. Učitelé v tomto světle měli naprosto „volné ruce“ při výběru vyučovacích metod. Podle znění této právní normy totiž výběr vyučovací metody byl (v mezích zákona) svobodný (Výnos – č. 67.311/33-I, 1933).

Normální osnovy pro obecné školy obsahovaly kromě úprav učební látky u jednotlivých předmětů i osnovy pro dva předměty, které nebyly uvedeny v malém školském zákoně. Jednalo se o již zmiňovanou prvouku a vlastivědu. Prvouka se vyučovala na nižším stupni obecných škol a jejím cílem bylo seznámit žáky se základy věcných poznatků a jejich slovním zpracováním. Zároveň obsahovala již základy občanské nauky a během výuky se využívalo i kreslení a ručních prací. Prostřednictvím vlastivědy pak měli žáci získávat širší rozhled i za hranicemi svého domova a vlasti (Kepřta, 1931).

Vedle popisovaných osnov se ovšem rozeznávaly ještě tzv. podrobné (zvláštní) osnovy. V těchto osnovách se učivo, které obsahovaly normální osnovy jen v hlavních rysech, rozepisovalo na menší časové jednotky. Příprava těchto podrobných osnov byla poté v kompetenci místních učitelských porad nebo zvláštních školních výborů pod dohledem příslušných školních inspektorů. Cílem bylo zachovat v daném školním okrese určitou jednotu, která odpovídala situaci v daném místě (Placht & Havelka, 1934).

Vydání definitivních normálních učebních osnov pro obecné školy v roce 1933 tak představovalo po vydání malého školského zákona další legislativní normu výrazným způsobem ovlivňující chod obecných škol. Do konce první republiky již v podstatě k vydání takto významných ustanovení nedošlo. Další právní normy s výjimkou nového školního a vyučovacího řádu pro školy obecné a měšťanské

z roku 1937 pouze reagovaly například na aktuální politickou situaci či nečekané události týkající se školního života.

Dokladem, kdy MŠANO reagovalo na politickou situaci v rámci školských otázek, je například jeho výnos o projevech ve škole z roku 1933 či výnos o státoobčanské výchově z téhož roku⁶⁹. Výnosy obsahují apel k dodržování zákonů v otázkách výuky občanské nauky a zároveň upozornění, že učitelům je zakázáno projevovat názory v rozporu s těmito zákony pod hrozbou suspendace. Součástí těchto výnosů byl i požadavek, aby žáci byli vedeni „k přátelskému soužití, náboženské a společenské snášenlivosti, k oddanosti k Československé republice a k úctě k jejímu demokratickému zřízení“ (Výnos – č. 40.659-I, 1933). Důvody vydání těchto výnosů jsou uvedeny velmi nekonkrétně: „Ohlas některých událostí poslední doby projevil se tu a tam nepřijatelným způsobem také ve školách“ (ibid, s. 81). Osobně v pozadí těchto událostí spatřuji reakce na projev Adolfa Hitlera z 23. března roku 1933, kdy pronesl kromě jiného i poznámku o tom, že Německo se do budoucna zavazuje nést zvláštní zodpovědnost za osudy Němců žijících mimo hranice státu (Jaworski, 1991). Výnosy tak pravděpodobně reagovaly na začínající protinárodní či pronacistické agitace na školách.

Zhoršující se mezinárodní politická situace (zejména v souvislosti s posilováním moci Hitlera a Mussoliniho) byla roku 1935 i příčinou vydání dalšího výnosu MŠANO. V tomto případě se jednalo o zavedení výchovy k brannosti na všech národních školách⁷⁰. Podle tohoto výnosu se žáci měli začít v rámci povinné školní docházky připravovat na roli pozdějších obránců státu. Žáci si měli vypěstovat smysl nejen pro obranu státu, ale i jeho demokratického zřízení. Tato výchova měla probíhat napříč různými předměty, zejména v prvouce, vlastivědě, dějepisu, zeměpisu, zpěvu či v tělesné výchově ad. Například v zeměpisu se branná výchova měla projevat výukou orientace v terénu, v odhadování a měření vzdálenosti, ve čtení speciálních map. Ve fyzice se pro změnu měli žáci učit například o letadlech a ochraně proti nim, v kreslení měli získat dovednost načrtnout krajinný obrys atd. (viz Výnos – č. 26.969-I, 1935). Konkrétní učební osnovy upravující brannou výchovu vyšly až v březnu roku 1938⁷¹.

Dokladem legislativní činnosti MŠANO v důsledku neočekávaných událostí je například tragická nehoda rakvických dětí. Během školního výletu na jaře roku 1936, kterého se zúčastnilo v doprovodu tří učitelů 106 dětí z rakvické školy, se

69 Jedná se o výnos o náležitých projevech ve škole a o státoobčanské výchově a výnos o státoobčanské výchově na školách národních, středních a odborných všech stupňů (Výnos – č. 40.659-I, 1933; Výnos – č. 4184, 1933).

70 Výnos o výchově žactva národních škol k brannosti (Výnos – č. 26.969-I, 1935).

71 Výnos o osnovách branné výchovy na obecných (ludových) a měšťanských školách a v jednoročních učebních kurzech při měšťanských školách (viz Výnos – č. 34.419-I, 1938).

totiž 31 dětí utopilo při přeplování rozvodněné řeky Dyje.⁷² Důvodem bylo jednak přetížení pramic, na kterých byly děti i s koňskými potahy, jednak chatrný stav pramic a samozřejmě rozvodněný tok Dyje. Tragická událost, která vyvolala pozornost nejen v Československu, ale i v celém světě, vedla MŠANO k urychlenému vydání výletního a vycházkového řádu (Tragika, 1936). Tento řád upravující pravidla konání výletů a exkurzí vysloveně reaguje na tuto událost. Jedno z ustanovení tohoto řádu totiž povoluje přepravu přes řeky pouze za normálního stavu toku a na základě úředně schválených přívozů. Navíc nepovoluje přepravu žáků společně s povozy a tažnými zvířaty (viz Výnos – č. 13.700-I, 1937).

Posledním významnějším zákonem z období první republiky, který upravoval podobu obecného školství, tak byl výnos MŠANO o školním a vyučovacím řádu. Tento řád byl naplněním části ustanovení malého školského zákona, ve kterém se ministr školství zavázal ustanovit vedle učebních osnov i náležitosti k vnitřnímu uspořádání škol. Po patnácti letech dochází tedy k vydání normy, která toto vnitřní uspořádání škol upravuje. Tento řád, který platil pouze pro českou, moravskoslezskou zemi a Slovensko (nikoliv tedy pro Podkarpatskou Rus), stanovoval například pravidla pro zřizování a rušení tříd na obecných školách, školní povinnosti, evidenci školou povinné mládeže, pravidla pro přijímání žáků. Dále například pojednává o vyučovacím čase a prázdninách, školní docházce ad. (Výnos – č. 105.513-I, 1937). Vydáním tohoto výnosu došlo v podstatě k završení právní úpravy obecného školství v období první republiky.

Shrnutí

Při finálním hodnocení vývoje obecného školství v období první republiky je nutné vnímat širší kontext tohoto vývoje. V prvních letech existence republiky musela vláda řešit řadu problémů spočívajících zejména v nejednotnosti legislativy v jednotlivých zemích Československé republiky. Prioritou byla tedy unifikace legislativy ve všech oblastech státu. Tedy i v otázkách obecného školství. Vzhledem k proklamovanému autonomnímu postavení Podkarpatské Rusi se jednalo zejména o unifikaci obecného školství v českých zemích a na Slovensku. Situace na Slovensku obecně volala po rychlém a zásadním řešení. Snaha o unifikaci a nápravě školství na Slovensku tak vedla k vydání jak zákona o školské správě v roce 1920, který nakonec začal platit pouze na Slovensku, tak i vydání tzv. malého školského zákona v roce 1922.

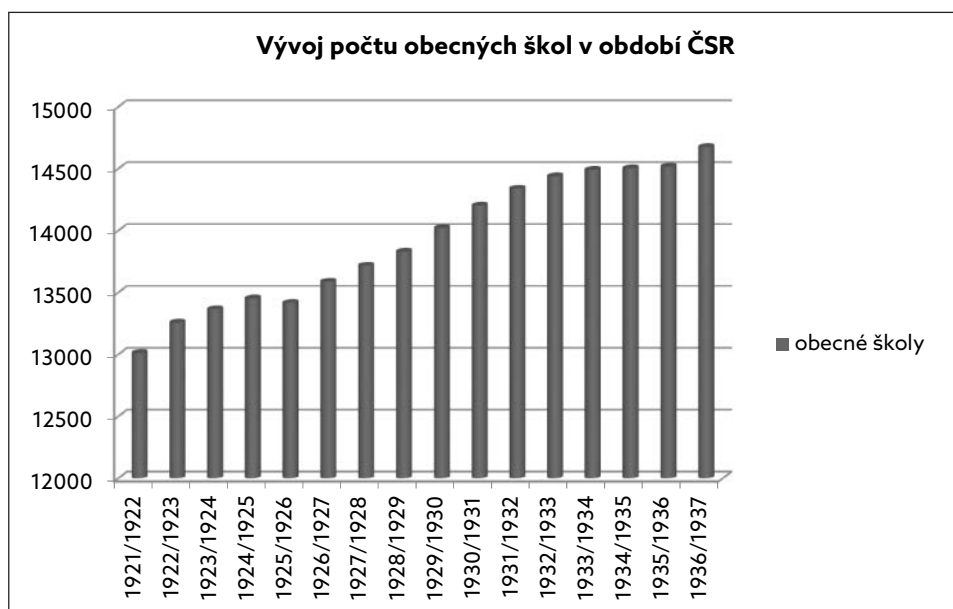
Přestože tento zákon řešil pouze dílčí otázky týkající se zejména obsahu výchovy a vyučování a veřejností byl nahlížen spíše se skepsí, přinesl řadu pozitivních změn, které obecné školství v Československu posunulo kvalitativně dále. Nejednalo se

⁷² Vzpomínky na tuto událost viz následující odkaz: http://breclavsky.denik.cz/zpravy_region/rakvicti-vzpominaji-na-utonule-deti20110525.html, případně i materiál Rakvice, obecná škola, pohřeb dětí utonulých při výletu (nedatováno).

pouze o unifikaci obsahu výchovy a vzdělávání v českých zemích a na Slovensku, ale také o dílčí úpravy týkající se zavedení nových předmětů (zejména občanské nauky) či zrovnoprávnění učitelů a učitelek. V zákoně se tak již projevoval demokratický duch nového státu.

Zákon navíc pozitivně ovlivňoval i počet žáků na třídu i počet tříd na školu. Při pohledu na grafické znázornění vývoje počtu obecných škol a počtu tříd a žáků (viz grafy č. 2 a 3) je možné konstatovat, že během existence první republiky razantním způsobem stoupl počet škol a tříd na školách a zároveň se snížil počet žáků na třídy. To jistě představovalo ve svém důsledku efektivnější práci učitelů se žáky těchto škol.

Graf č. 3 Vývoj počtu obecných škol v období první Československé republiky
(na základě dat in Jaroš & Job, 1961)

Hlavním problémem obecného školství tak bylo zejména pomalé vydávání norem navazujících na malý školský zákon. Tedy norem, které upravovaly podobu výuky jednotlivých předmětů či každodenní chod obecných škol. Učební osnovy vyšly až po osmi letech od vydání malého školského zákona. Školní a vyučovací řád dokonce až po patnácti letech. Důvody dle mého názoru spočívaly na jedné straně v poměrně dlouhé odborné přípravě takovýchto norem⁷³, na druhé straně v politických prioritách jednotlivých vlád Československa, které byly od konce 20. let

⁷³ Například Keprta (1931) uvádí, že normální osnovy vznikaly kolektivní prací 20 subkomisí o 100 osobách.

určovány i bouřlivou mezinárodní situací. Vývoj obecného školství v období první republiky tak do jisté míry koresponduje se slovy T. G. Masaryka: „Potřebujeme padesáti let nerušeného vývoje, a budeme tam, kde bychom chtěli být už dnes“ (Čapek, 1990, s. 254). Potřebný klid a čas ovšem obecnému školství během první republiky nebyl dopřán.